

VALERIU LITERAT (1885—1972) — UN NUME PEA PUȚIN CUNOSCUȚ

S-a spus, cu îndreptățit temei, că în patrimoniul cultural al unui popor au dreptul, în primul rând, de a se bucura de prețuire, de cunoașterea și recunoașterea valorii lor, operele de vîrf care, prin grandoarea lor, se ridică deasupra celorlalte avînd darul de a deveni simboluri-peceți pentru ceea ce se află în jurul lor. Dar, asemenea unui masiv muntos, lumina marilor înălțimi nu se proiectează în hăuri, ci pe alți munți, pe dealuri sau coline, adevărate contraforturi ale piscurilor, toate împreună conferind măreție întregului pe care îl alcătuiesc.

În vasta arie a cercetărilor consacrate valorificării moștenirii cultural-istorice a poporului nostru sînt înscrise atît numeroasele lucrări dedicate personalităților sau momentelor de prim rang, cit și acelora de o mai mică anvergură, importante și ele cel puțin pentru îmbogățirea cu date și fapte a tabloului general al unei epoci, tablou care va deveni tot mai cuprinzător, mai nuanțat, pe măsură ce nu vor fi lăsate pradă nedreptei uitări meritorii realizări ale unor înaintași. Este un adevăr incontestabil acela că dobîndesc dreptul de a se bucura de cunoașterea lor de către posteritate rezultatele unei munci pasionate, stăruitoare, într-un domeniu sau altul, care se dovedesc a sta sub semnul valorii, asigurîndu-se astfel condiția esențială a rezistenței lor la scurgerea vremii. Cu convingerea că acest drept i se cuvine și profesorului făgărășean Valeriu Literat, autor al unor valoroase cercetări asupra trecutului istoric și cultural-artistice al ținutului său natal, încercăm, la împlinirea unui veac de la naștere (n. 5 aprilie 1885 — m. 19 decembrie 1972), această succintă prezentare a vieții și activității sale reliefind cîteva dintre remarcabilele realizări care i-au adus elogioase aprecieri venite de la mari personalități ale științei și culturii românești din perioada interbelică¹.

Urmas al unui lung șir de știutori de carte, deținători de funcții administrative, preoți sau învățători, din satul său natal Luța, Valeriu Literat a continuat tradiția familiei după studii liceale la Brașov și teologice la Sibiu. În anii de pînă la izbucnirea primului război mondial, tînărul preot din Luța a fost confruntat, în spiritul celor mai bune tradiții ardelene, și de problemele îmbunătățirii situației economice și culturale ale consătenilor lui, implicîndu-se direct într-o largă arie de preocupări, de la propagarea cunoștințelor legate de cele mai noi metode de cultivare rațională a pămîntului pînă la înființarea unei bănci populare, de la bunul mers al școlii confesionale pînă la abonarea tîranilor la publicațiile românești, în special al „Astreii” și la reprezentațiile teatrale.

În timpul primului război mondial, Valeriu Literat s-a refugiat, în toamna anului 1916, odată cu retragerea armatei române din Transilvania. Trecut peste munți, împreună cu alți doi frați ai săi și cu mulți alți făgărășeni, după ce a ajuns

¹ Pentru această prezentare ne-am folosit în principal de *Extrasele din caiele de „Amintiri” ale prof. Valeriu Literat* pe care cu multă bunăvoință ni le-a pus la dispoziție Maria Fărcaș din Făgăraș, fiica lui Valeriu Literat, MuzIstTrans, Nr. inv. M 7892 și M 7892a.

la București avea apoi să trăiască în Moldova cumpletele încercări prin care a trecut „Țara“ dar și entuziasmul general al momentelor desăvîrșirii unității naționale românești. După Marea Unire din 1918 a urmat cursurile de vară ale Universității din Cluj și, cițiva ani mai târziu, Facultatea de filologie, fiind apoi numit profesor de limba franceză la Liceul „Radu Negru“ din Făgăraș unde a funcționat pînă la pensionare, în anul 1942. Pe lîngă apreciată activitate didactică desfășurată în toți acești ani, numele său a fost strîns legat și de notabile realizări pe tărîmul ridicării culturale a maselor făgărașene prin strădaniile depuse în cadrul Despărțămîntului local al „Astrei“, pe care l-a condus direct vreme îndelungată, al cursurilor școlilor țărănești, prin organizarea, împreună cu profesorul Iorgu Sandu, a instruirii de conducători de coruri sătosești s.a. A susținut nenumărate conferințe pe teme de istorie și etnografie, în Făgăraș și în satele din jur, și a fost organizator a multora dintre manifestările publice în care localnicii au avut prilejul a asculta, între alții, pe: N. Iorga, I. Simionescu, I. Breazu, D. D. Roșca, C. Daicoviciu, I. Crăciun, I. Moga, G. Sofronie. Toate acestea și multe altele ni-l prezintă pe Valeriu Literat drept cel mai competent și pasionat animator al vieții culturale din Făgărașul acelor ani.

Pasiunea cea mare a vieții profesorului Valeriu Literat a fost însă cercetarea stăruitoare a arhivelor, a monumentelor de arhitectură, a tezaurului etnografic și folcloric al țînutului, cu rezultate care se dovedesc a fi rezistente în timp. Cele 14 titluri tipărite în publicații științifice ca: „Dacoromania“, „Anuarul Institutului de Istorie Națională, Cluj“, „Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice“, „Revista istorică“, precum și alte lucrări rămase în manuscris au adus contribuții importante la cunoașterea trecutului istorico-cultural al Țării Făgărașului. Este cazul monografiei dedicate istoricului breslei tăbăcarilor din Făgăraș, lucrărilor privind arhitectura și pictura unor monumente de cult din satele de la nord și de la sud de Olt și al cercetărilor fondurilor de carte veche românească, a însemnărilor păstrate în paginile lor. Descifrarea unei serii de criptograme rămase între filele veritabilelor monumente ale culturii naționale, ieșite de sub teascurile celor mai de seamă tiparnițe ale spațiului cultural românesc și ajunse în număr impresionant și în satele făgărașene, s-a dovedit a fi fost o altă remarcabilă realizare a marelui admirator și pasionat al cercetării acestor valori. Neprețuite rămîn cercetările asupra picturilor murale ale monumentelor care s-au degradat între timp sau au suferit reparații ce au compromis total sau parțial valoroase opere ale zugravilor români ai veacurilor trecute.

Recunoaștere a meritelor activității desfășurate a fost și alegerea sa ca membru corespondent al unor prestigioase instituții științifice și culturale precum: „Comisia Monumentelor Istorice“², „Arhiva de Folclor a Academiei, secția Cluj“, „Muzeul Limbii Române“, „Secția istorică a Astrei“.

De numele său sînt legate și începuturile muzeului din Făgăraș, de la inițiativa înființării unei asemenea instituții³ care urma să reunească valori reprezentative pentru istoria și etnografia zonei, culegerea de materiale și pînă la cuvîntul inaugural încredințat lui în 27 februarie 1951. Între cele mai valoroase

² Activitatea lui Valeriu Literat în calitatea sa de membru corespondent al „Comisiei Monumentelor Istorice“ poate fi urmărită în fondul de arhivă al acestei instituții, aflat în curs de inventariere la muzeul nostru.

³ Propunerea lui Valeriu Literat de înființare a unui „Muzeu Etnografic al Țării Oltului“ a fost făcută, și aprobată în unanimitate, în adunarea generală a Despărțămîntului județului Făgăraș al „Astrei“ din 4 noiembrie 1923: *Extrase...*, MuzIstTrans, Nr. Inv. 7892, pp. 34 și 43.

piese aflate astăzi în patrimoniul istoric și etnografic al muzeului din Făgăraș se află și mărturiile neobositelor sale peregrinări prin satele ținutului cu mereu treaza conștiință a nobilei îndatoriri de a le salva și a le face cunoscute contemporanilor și urmașilor săi.

Dacă adăugăm la toate cele subliniate mai sus faptul că au fost realizate în afara obligațiilor sale didactice, în condițiile unui larg evantai de adversități pe care le-a înfruntat cu cerbicie avem, odată în plus, imaginea unei vieți exemplare închinată cercetării și păstrării marilor valori ale trecutului acestor meleaguri.

Strădaniile întreprinse în prezent în vederea publicării celor mai valoroase lucrări rămase în manuscris, vizînd în principal aducerea la zi a informației, verificările în teren și ale fondurilor arhivistice utilizate de autor, inerente oricărei asemenea tentative, vor fi de natură să contribuie major, în situația reușitei acestor demersuri, la dobîndirea locului care i se cuvine lui Valeriu Literat în contextul istoriografiei românești.

IOAN CIUPEA